

uvodnik
razstava
esej
zgodovina
akcija
teorija
predstavitev
intervju
filozofija
forum
prevodi

miha milič

kriza slovenskega urbanizma

november 2006

Urbanitas (lat.) je pojem antične retorike in označuje visok kulturni nivo grško-rimskega mestnega življenja. Pomen izraza v času Enciklopedije (urbanité) in kasneje pri Kantu (Urbanität) prav tako povezujejo z estetskim idealom življenja v mestnem okolju. Ta aspekt ostaja prisoten celo v času industrijske revolucije, ko število prebivalcev v mestih skokovito in drastično naraste; potreba po urejanju nastalih kaotičnih bivalnih razmer postane vedno bolj očitna. Iz teh okoliščin izhaja za nas pomemben pojem »urbanizem«, ki ga pripisujemo g. Ildefonsu Cerdáju. Cerdá je ob načrtovanju širitve Barcelone ugotovil, da se ne more nasloniti na nobeno strokovno literaturo, zato si jo je spisal kar sam (Teoría general de Urbanización, 1867). Ta pionirski duh se je v evropskem prostoru s časom transformiral v kombinacijo vede o urbanizmu in iz nje izhajajoče obsežne, prepletene in zapletene prostorske zakonodaje. Urbanizem pa je v veliki meri empiričen, prav tako vsa z njim povezana regulativa. Oba oblikujejo izkušnje, predvsem slabe. Zaradi takih je nastala in še nastaja potreba po novi ali dodatni prostorski regulaciji. Ves svet, predvsem Evropa, ki je mati moderne civilizacije, je tako v minulih stoletjih razvil bolj ali manj uspešne sisteme urbanistične dejavnosti. Ti definirajo ves obseg »urbanizma«, ki ga v teoriji in praksi poznamo danes.

Torej, urbanizem (urban: prid., lat. urbs = mesto) je dejavnost, ki se s širokim obsegom ekonomskega, političnega, socialnega in kulturnega konteksta urbanih struktur ter njihovih vplivov na grajeno okolje ukvarja z načrtovanjem in urejanjem naselij. Oziroma: urbanizem bi vse to naj bil.

Načrtovanje urbanega okolja ali komunalni servis?

Svet, v katerem živimo, se spreminja. Zlasti v obdobju še trajajoče digitalne revolucije in globalizacije so spremembe vedno večje; prisotne so v vsakdanjem načinu življenja, celo samega bivanja. Socialni aspekti javnega imajo danes digitalne paralele, virtualni svet interneta postaja realna alternativa. Glavni motor razvoja je povsod vedno bolj prisotna globalna ekonomija. Posledice so vidne na področju urbanizma tistih velemest, ki to realnost živijo že dalj časa. Urbanizem kot glavni dejavnik urejanja prostora praktično izginja, njegovo vlogo prevzema globalna ekonomija. Ta si postavlja spomenike v obliki poslovnih nebotičnikov in super-mega-marketov in med njimi pač generira prostor. To je »arhitekturni ikonizem«, kjer posamezne arhitekturne stvaritve dominirajo, medprostor pa postaja anonimen, obsojen na propad in novo vstajenje. To je novo, generično mesto, kjer pravzaprav ni pravil. V tem kontekstu urbanizem postaja zgolj komunalni servis, ki ga mestne službe nudijo »razvoju« mesta.

V slovenskem prostoru je od časov Fabianija preko Ravnikarja do današnjih dni, razen nekaj svetlih izjem, mogoče opaziti sinusoido anahronizma urbanistične dejavnosti. Danes ta anahronizem nosi negativni predznak.

V našem okolju so ideološke spremembe morda še bolj očitne, saj je prestop iz nekdanjega socialističnega v sistem s precej kapitalističnim značajem, ob tem pa

integracija v proces globalizacije, dodal še druge »pospeševalnike« vsakdana. Ritem, s katerim se pojavljajo za naše okolje tuje, nove komponente prostora, je izredno hiter. Še hitrejši je tempo, s katerim propada staro. Tem razmeram urbanizem v Sloveniji, kot je opaziti v nekaterih slovenskih mestih, ne more slediti. Naši urbanisti sicer spremljajo trende in dogajanje doma ter v tujini, iščejo paralele, poskušajo absorbirati znanje in zakone, zbrano pa implementirati v intelektualno in pravno dediščino preminulega. Toda ali so pri tem uspešni?

Strokovno zastopanje javnih interesov

Po severni Evropi se je v sredini 80tih let pričelo dogajati to, kar se je pri nas pričelo dogajati konec 90tih let. Kot je opazil Bo Grönlund, profesor na Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture, so se v 80tih pričele zapirati, prestrukturirati ali privatizirati razne javne urbanistične, planerske inštitucije, raziskovalne ustanove. Vedno bolj so bile prisotne celo težave pri zapolnjevanju programov prostorskega urejanja in urbanizma izobraževalnih ustanov. Prostorsko načrtovanje, zlasti urbanizem, je zabredlo v rahlo krizo.

Pri nas se je dogajalo nekaj podobnega - zgodila se je sprememba zakonodaje, ki je, po mojem mnenju, edina vplivala na razvoj urbanizma. Zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor /ZUN/ (Ur.I.SRS 18/1984) je dejavnost urbanističnega načrtovanja prenesel iz javnega v zasebni sektor - »Dejavnost urbanističnega načrtovanja lahko opravlja gospodarska družba ali samostojni podjetnik posameznik...«.

Zakon o urejanju prostora /ZUreP-1/ (Ur.I.RS 110/2002, 8/2003), ki ureja to področje danes, ta sistem prostorskega načrtovanja ohranja. Ob tem pa drastično spreminja okoliščine opravljanja urbanističnega načrtovanja - »Izdelavo prostorskih aktov praviloma financira pripravljavec, razen lokacijskih načrtov, ki jih praviloma financira oziroma sofinancira tudi pobudnik...«. Če besedico »praviloma« interpretiramo pravilno, je bil prehod iz družbenega planiranja na popolno privatizacijo urbanizma dokončen. S tem je bil sicer znatno razbremenjen predvsem proračun občin, ker so stroške izdelave občinskih lokacijskih načrtov prenesli na same investitorje. Ob tem pa očitno nihče ni slutil, kako so bo v novih okoliščinah prostega trga obnesla dejavnost urbanističnega načrtovanja. Predvsem urbanizem so, hočeš - nočeš, pričeli krojiti ekonomisti. Prioritete ekonomistov in prioritete urbanistov pa niso in nikoli ne bodo enake. Kvaliteta izdelka je dobila premočnega konkurenta - ceno izdelka. Ob naročilu prostorskega akta danes pravzaprav večino prostorskih pogojev in omejitev sam sebi diktira tisti, ki ga naroča (beri: razpolaga s kapitalom). Res je, da so prisotne nekatere varovalke, kot je podrejenost in usklajenost s prostorskimi akti višjega nivoja; teh, kljub dejstvu, da so nekatera varovala vprašljiva, ne bom našteval. Izpostavil bom tisto, kar po mojem mnenju na tem mestu manjka. Prostorsko načrtovanje, npr. v sosednji Avstriji, deluje v okviru predpisanih procedur, ki so

zelo podobne postopkom, ki jim je ta dejavnost podvržena v Sloveniji. Vendar v različici, ki smo jo mi z ZUreP opustili – naročilo za izdelavo lokalnega prostorskega akta v Avstriji izhaja izključno s strani organa lokalne skupnosti. Ob tem pa v njihovi proceduri obstaja še komisija, ki predlog akta juristično in strokovno pregleda in odobri ali zavrne za nadaljnjo obravnavo. Analogija obeh procedur je preprosta - naročilo s strani državnega organa ali organa lokalne skupnosti načeloma zastopa javne interese, pri nas pa tako naročilo s strani gospodarskega subjekta ali zasebnika vedno zastopa njegove osebne interese. Ta logika je preprosta in deloma pojasnjuje težave, v katerih brede slovenska prostorska kultura.

Praksa slovenskega urbanizma

Prostorski akti lokalnega nivoja v današnji praksi izpolnjujejo vse zakonsko predpisane zahteve. Kljub temu so v primerjavi s prostorskimi akti naših sosedov na zelo primitivnem nivoju. To seveda ne velja za vse; nekateri so, po zaslugi redkih naročnikov ali razpisanih natečajev, na veliko višjem nivoju, nekateri pa, po zaslugi bolj pogostih naročnikov, na nižjem. Pred kratkim sem imel priložnost vpogleda v nek izjemno nesmiseln občinski lokacijski načrt, ki je posameznim investitorjem pri gradnji enodružinskih hiš omogočal izbiro med enokapnimi, dvokapnimi ali štirikapnimi strehami, hkrati pa je od njih zahteval, da morajo biti vse hiše, vključno s strehami, enake. Oblika strehe, ki bi jo izbral prvi investitor in za katero bi pridobil pravnomočno gradbeno dovoljenje, bi bila tako merodajna za celo naselje. Vsi ostali, ki jih je na tem območju približno 20 in si prav tako želijo zgraditi lastno hišo, bodo v najslabšem primeru primorani čakati 3-5 let, da bo tisti prvi investitor pričel z gradnjo do strehe. Le tako bi lahko razbrali »referenčno obliko« in jo poskušali postaviti na svoje projekte. V nekoliko boljšem primeru pa jim bo pristojna upravna enota ali tisti prvi srečnejši dovolil vpogled v »referenčni projekt«, katerega smernice bodo tako aplicirali na svoje, lastne projekte. Le kateri arhitekt bo ob takih pogojih pripravljen podpisati pogodbo o projektiranju? Kako bo določen rok oddaje dela?

Podobnih primerov je še precej. Ob prej omenjeni primerjavi je ob današnjem stanju možno ugotoviti, da je nivo našega urbanizma zaskrbiljujoč. Še vedno se ponekod v zazidalne načrte za objekte vrisujejo črni kvadrati, pravokotniki, ki jih v tekstu spremlja določena toleranca horizontalnega gabarita, običajno 1,00m. Oprostite, to ni izhodišče za arhitekturo današnjega časa! Danes bi morali vse gabarite definirati zgolj smiselno uporabljeni regulacijski elementi.

Vedno več načrtovalcev nekatere regulacijske elemente sicer uporablja, vendar žal preveč trendno. Praviloma ti elementi prihajajo k nam iz tujine, eden po eden. Tako je bilo mogoče najprej zaslediti razna razmerja med pozidanim in prostim, nato so se pojavile gradbene linije, počasi so prihajali nekakšni FZ-ji (faktor zazidanosti parcele) in FIZ-i (faktor izrabe zemljišča) itd. Prav smešno je, da nekateri izmed teh elementov, kljub že obstoječim standardom in krovnim zakonom, ki jih definirajo in uporabljajo, pri svoji uvedbi na lokalni ravni med seboj niso pomensko usklajeni. Trendni niso regulacijski elementi sami, temveč njihova uporaba v praksi. Toda pomen teh elementov ima za trendno uporabo preveliko težo. Velikokrat jih je zaslediti tam, kjer so odveč, kjer bi bili dobrodošli, pa manjkajo. Morda so vzroki za to generacijski, ker starejši načrtovalci tovrstnih elementov preprosto ne poznajo in se ob njihovi uporabi ne znajdejo najbolje. Na vsak način bo potrebno nameniti temu večji pomen v izobraževanju. Vendar vzrokov za tako zaskrbiljujoče stanje vseeno ne smemo iskati pri izdelovalcih, temveč pri zakonodajci, ki to stanje omogoča in generira.

Posledice

Tipičen primer novodobne urbanistične stihije je eksplozija gradnje nakupovalnih centrov. Ta je v nasprotju z osnovami preiščenega urbanističnega načrtovanja, lokacije, koncentracije in kapacitete, nasprotno pa povsem odgovarja načelom za poslovno uspešnost. Praviloma so trgovski centri locirani na, gledano z očmi urbanista, povsem neprimernih mestih, kjer rušijo obstoječe, delujoče prostorsko ravnotežje. Velikokrat npr. s svojo bližino konkurirajo življenju zgodovinskih mestnih centrov. Te konkurence stari centri ne vzdržijo, posledica je njihovo životarjenje in verjetni propad. S stališča socialnega okolja bi si tako situacijo lahko v Sloveniji privoščila le Ljubljana, a so bili načrtovalci

kljub temu dovolj pametni, da so novodobne gigante konzumne kulture locirali v širši okolici. Ne samo to, v primeru BTC-ja so celo zelo uspešno revitalizirali povsem degradirano območje. Povsem drugače je v nekaterih drugih slovenskih mestih. Maribor je začel s kapitalno napako, ko je direktno pred staro mestno jedro lociral ogromen nakupovalni center, ki se danes še dodatno širi. Nadaljeval je s strategijo podobno ljubljanski, a po mojem mnenju bistveno manj preiščeno. Koncentracija nakupovalnih centrov na posameznih obrobjih je danes presešla vsako zdravo mero. Ponekod si eden nasproti drugemu stojijo trgovski centri, ki imajo bolj ali manj enak program. Pri tem se soočimo tudi s problemom kapacitete, ki v primeru Maribora absolutno presega potrebe vsaj na posameznih območjih, če ne celo v mestu kot celoti.

Trgovska dejavnost je žal le eden v vrsti primerov, zgodbo bi lahko nadaljevali pri dejavnosti izobraževanja, zdravstva, industrije, bivanja itd. Vse to nas na koncu vodi še do prometa oz. dejavnosti prometnega urejanja, ki vse načteto med seboj povezuje, v zadnjem času pa kaže preveč znakov absolutne avtonomije, vendar bom to problematiko raje pustil ob strani.

Osnova za spremembe

Našel bom le nekaj možnih ukrepov, ki bi po mojem mnenju pripomogli k reševanju trenutno neprimernih okoliščin za dejavnost prostorskega načrtovanja, predvsem urbanizma:

- definicija strokovnih pojmov, izrazov, sprejeta na najvišji ravni in zavezujoča na vseh nižjih nivojih. Ob tem bi bile potrebne novele velikega števila veljavnih zakonov s področja urejanja prostora in graditve objektov, ker že trenutno stanje nekatere meša in uporabljata različno.
 - vzpostavitev pregledne hierarhije in strukture prostorskih aktov, s predpisanimi roki, kdaj je potrebno posamezne novelirati. Svet, tudi naš prostor, se razvija, spreminja, temu morajo slediti in to omogočati tudi prostorski akti.
 - vzpostavitev obvezujočega in delujočega sistema interdisciplinarnega delovanja. Ob tem je potrebno vzpostaviti tudi sistem določanja hierarhije zastopanih strok glede na posamezne obravnavane teme.
 - v kolikor dejavnost prostorskega načrtovanja ostane v zasebnem sektorju, je nujna zagotovitev minimalnih tarifnih pogojev.
 - zagotovitev ustreznega zastopanja javnih interesov ob sprejemanju posameznih prostorskih aktov, predvsem s strani stroke. Ob razsojanju občinskih svetnikov, ki praviloma, blago rečeno, urbanizma ne poznajo, je potrebno zagotoviti tudi strokovno vrednotenje nameravanih sprememb v prostoru.
- Poleg vsega naštetega bi potrebovali tudi delujoč sistem inšpekcijskih služb, ki bi posamezne prekrške, npr. nelegalno oz. neskladno gradnjo, ustrezno sankcioniral in omogočal odpravo posledic, ne pa »legalizacije« neskladja v smislu izjem, ki lahko pravila zaobidejo.

Potreba po urbanistični dejavnosti

Glede na navedbe o svetovnih trendih generičnega urbanizma se postavlja vprašanje, ali v današnjem času sploh potrebujemo urbaniste in urbanizem? Moje prepričanje je, da naše socialno okolje še zdaleč ni dovolj zrelo, da bi si lahko privoščili generični urbanizem. Ob tem se je potrebno zavedati, da se generična oblika urbanizma velikokrat uporablja kot element oblikovanja identitete nekega urbanega okolja, ki je nima. V našem okolju sloni večina urbanega na bolj ali manj kvalitetni stavbni dediščini; neka identiteta ali njen osnutek torej obstaja in jo je potrebno le nadgraditi, izpostaviti v kontrastu, itd.. Nastali antagonizem generike in zgodovine v interpretaciji današnjega slovenskega urbanizma ustvarja kaotično okolje, kjer je izrazito očitna neusklajena razgradnja obstoječega in gradnja novega.

V svetu je v zadnjem času precej pogosto mogoče zaslediti pojem »urban design«, urbani dizajn. V tistih definicijah, ki sem jih izbrskal s svetovnega spleta, je izraz pravzaprav enak temu, kar je pojem »urbanizem«, z vso svojo zgodovino, predstavljal nekoč. Ni mi mar, če bo potrebno pojem »urbanizem« zaradi tega, ker je prišel na slab glas, zamenjati z novim, bolj modernim. Bom pa zelo vesel, in najbrž ne bom edini, če bo novo ime pomagalo urbanemu vrniti pozabljene vrednote.